

Tarih-i Selatîn-i Tatar Han

Şeyh Muhammed Bek B. Yar Muhammed B. Hoca Muhammed, Haz. Mehmet Akif Erdoğan, Ayşe Değerli

İstanbul, Selenge Yayınları, 2020, 115 sayfa, ISBN: 978-605-4944-48-4

Ahmet ŞAHİN*

Yazma eserler ya da el yazmaları el ile nakşolunmuş kitaplardır. Orta çağlarda matbaa icat edilmeden önce bütün kitaplar el ile yazılmaktadır. El yazması eserler genellikle edebiyat, bilim, din, tarih gibi konuları içermektedir. Tarih-i Selatîn-i Tatar Han (Tatar Sultanlarının Tarihi) isimli bu eserde Şeyh Muhammed Bek B. Yar Muhammed B. Hoca Muhammed isminde tahmini on altıncı yüzyılda Buhara'da yaşamış Nakşî şeyhlerinden biri tarafından Arapça olarak kaleme alınmış İslâm hanedanlarının tarihi özetidir. Eserin, Buhara medreselerinde okutulan İslâm tarihi için bir ders kitabı hüviyetinde olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Çağatay Türkçesi olduğu, sonradan ismini tespit edilememiş bir mütercim tarafından Arapçaya tercüme edildiği anlaşılmaktadır. On sekizinci yüzyıl Osmanlı sadrazamlarından Halil Hamid Paşa'nın (1736-1785) Burdur'daki vakıf kitapları arasında kayıtlı olan bu yazma eser, sonradan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Müellifinin hayatı ve faaliyetleri hakkında, bir Nakşî şeyhi olması dışında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yine yazma nüshanın müellifin elinden çıkıp çıkmadığı konusunda da kesin bir bilgi yoktur. On yedinci yüzyıl Asya İslâm Hanedanları, özellikle Hindistan'da devlet kuran Türklerin (Timurîler) tarihi açısından mühim bir öneme sahiptir. Türkistan ve Hindistan tarihi alanını çalışan Türk tarihçilerin çalışma sahası konusunda ender eserlerinden biridir.

* Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, ahmetsahinn93@gmail.com

Eserimizin müellifi Şeyh Muhammed Bek. B. Yar Muhammed b. Hoca Muhammed isimli Nakşi şeyhidir. Müellifin hayatı konusunda somut bir bilgi yoktur. Hazırlayanların ifadeleri ile

“Buhara’da Yar sıfatını taşıyan Nakşi bir ailenin varlığından haberdarız. Babürnâme’de Yar Ali isimli bir komutandan söz edilir (Babürnâme, 495) Babür, Yar Ali’yi birkaç adamla birlikte, bir komutanını Özbeklerin elinden kurtarmak için Kunduz’a göndermiştir. Babür’ün Nakşi şeyhlerine itibar ettiği bilinmektedir. Acaba bu Yar Ali ile Şeyh Muhammed’in babası olan Yar Muhammed aynı aileden mi gelmektedir? Bu eser, büyük ihtimalle, bu aileden müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Ancak biz ne müstensihin ne de eğer mütercimnin varsa mütercimnin isimleri maalesef bilmiyoruz. Bu arada metnin çok kötü istinsah edildiğini de belirtmeliyiz. Müstensihin özellikle Türkçe kelimeleri Arapça olarak zar zor ve hatta değiştirerek yazdığı anlaşılıyor.”

Eser, İran, Irak, Arabistan, Mısır, Türkistan ve Hindistan’da (Pakistan ve Bengal’i kapsayarak) on yedinci yüzyılın başlarında kurulmuş altmıştan fazla Türk-İslâm devletinin tarihini içermektedir. Bu devletlerin siyasî ve kültürel tarihini bizlere aktarmaktadır. Eserde Türkler, Moğollar, Cengizliler, Altın Orda, Maveraünnehr Sultanları, Harezmi Sultanları, Çağatay Hanlığı, İlhanlılar, Çoban Oğulları, Tuğta Temürhanlılar, Serbedariler, İncü Melikleri, Muzaffer Oğulları, Mazenderan ve Taberistan Melikleri, Bavendiler, Gazneliler, Ziyar Oğulları, Büveyh Oğulları, Kakeveyhler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Şam Selçukluları, Kirman Selçukluları, Tuğtekinliler, Azerbaycan Atabekleri, Fars Atabekleri, Şebankare Melikleri, Şam ve Musul Atabekleri, Fars Atabekleri, Müeydiyyeler, Ealî, Danişmendliler, Artukluklar, Saltuklular, Mengücekler, Endülüs Sultanları, Yemen Sultanları, Mekke Şerifleri, Mısır İsmailîleri, Harezmsâhlar, Gur Melikleri, Halaç Melikleri, Müteffeika Sultanları, Dekken Sultanları, Nizamülmülkiye Sultanları, Adilhaniyye Devleti, Kutbülümülkiye, Gücerat Sultanları, Mâlva Sultanları, Handis Hakimleri, Bengal Sultanları, Bihar Devleti, Şark Sultanları Devletleri, Keşmir Hakimleri, Sind Hakimleri, Multan Hakimleri, Safeviler, Timurlular, Babürlüler, Afgan Şirşahların tarihini içermektedir. Büyük bir titizlikle bu kitap bizlere Asya İslâm hanedanlarının tarihini aktarmaktadır. Bununla birlikte “*eserin tümüne dikkatli bakıldığında (Hind, Sind, Bengal kısımları gibi) müellifinin asıl amacının en eski çağlardan on yedinci yüzyıl başlarına kadar Sünni temelli bir İslâm tarihini yazmak olduğu anlaşılmaktadır*” (s.14)

Eserde genel itibarıyla İslamiyet’in nasıl yayıldığı, kimler eliyle yayıldığı, hatta önemli mutasavvıf ve mezhep kuran Müslüman din adamlarının faaliyetleri açıkça yazılmaktadır. Tarih metodolojisi açısından ikinci el bir eser olarak nitelendirilmektedir. Bazı kaynaklardan alıntılar yapılması ve derlemelerin mevcut olduğunu görmekteyiz. Bazı sultanların doğum ve ölüm tarihleri de bulunmaktadır. Devletler bu eserde *tabakât* kitap yazımı metodolojisi kullanarak devletlerin tarihini kronolojik olarak yazmıştır.

“Müellif, eserine, Türk, Moğol, Tatar ve Rusların tarih sahnesine çıkışından başlıyor ve Müslüman olmayan Türkleri eleştiriyor: ‘Alınca Han, babasından sonra saltanat koltuğuna oturdu. Onun devrinde bütün Türkler dalalet yolunu tuttular. Hepsi kâfir oldular’. Moğol (Alankuva) ile Oğuz Destanlarından da haberdardır.10 Bu bilgilerin bir kısmı ‘Cengiz-nâme’lerde bulunan bilgilerle uyuyor. Örneğin, Salcut, Bodoncar ve Kıyat neslinin ortaya çıkışı Cengiz-nâme’de şöyle ifade ediliyor: ‘Duyin Bayan birle Alankodin üç oğul toğdı birsining atı Bodoncar ekincisinin atı Kalıncar üçüncüsünün adı Salcut erdi imdi 9 Siyid Athar Abbas Rızvi, “Keşmir” mad, DİA, 25, İstanbul 2002, s. 326. 10 Ravzatü’s-Safâ, Tarih-i Cihân-ara ve Şeref Yazdı’nin Mukaddime’si gibi Farsça kaynak eserleri kullanarak Türk ve Moğolların tarihini yazma geleneğinin on yedinci yüzyılda İstanbul’da Kâtip Çelebi gibi Osmanlı âlimleri arasında devam ettiğini görüyoruz. Bkz. M. Akif Erdoğan, ‘Kâtip Çelebi’de Türkistan’, Tarih’in İçinden, Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray’a Armağan, İstanbul 2006, s. 237-249 Mehmet Akif ERDOĞRU 7 Kıyat uruğu Bodancardan turur’.11 Cengiz Han’ın memleketlerini beş oğluna pay etmesi, Ötemiş Hacı’nın Cengiz-nâmesi’nde bulunan cümlelerle uygunluk gösteriyor.12 Netice olarak, bu metnin, Cengizliler tarihi açısından ikinci el bir metin olduğu açıktır. On yedinci yüzyıl başlarında, Buhara’da Şeybanî Hanlığı yıkıldıktan sonra Nakşibendi şeyhi Muhammed Bek, belki de Şeybanîlerin mufassal bir tarihini yazmaya heveslenmiş ve böyle bir metni ortaya çıkarmıştır. Eserin, derleme bir eser olarak, o

dönemde Sünni İslam dünyasının ihtiyacını karşılamak için kaleme alındığı fark edilmektedir. Bir nüshasının Burdur Umumi Kütüphanesine (sonradan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesine) nasıl ulaştığı ise malumuz değildir”¹

Eser, dil ve üslup bakımından son derece akıcıdır. Notlandırılmalarla zenginleştirilmiş aynı zamanda kitabının sonunda orijinal hali verilmiştir. On altıncı yüzyıl sonları ile on yedinci yüzyılın başlarında ait verdiği bilgiler açısından önem arz etmektedir. Daha geniş bir ifade ile Orta/İç Asya ve Hindistan hakkında geniş bilgilere yer veren bu eser müstakil olarak da Hindistan tarihi açısından mühimdir.

“Bu dönemde Safevîlerden dolayı Şii-Sünni mücadelesinin hem Anadolu ve Irak hem de Orta/İç Asya ve Hindistan’da yoğun özellikle Safevîlere karşı Buhara hanlarının yoğun bir mücadele içinde oldukları bilinmektedir. Bu sebeple müellifin, eserinin birkaç yerinde Safevîler için Melâhide sözcüğünü kullanmaktan çekinmediği gözlemlenmektedir. Eserinin çeşitli yerlerinde, İslâm’ı benimseyen Şamanist ve Budist krallardan söz etmektedir.” (s.15)

Bu değerli eserin ilgililerin ve akademi camiasının dikkatle, büyük bir titizlikle okumasını temenni ederiz. Özellikle Çağatay Türkçesinden bir mütercim tarafından Arapça’ya tercüme edilmesi Cengiz Han’dan başlayarak, on yedinci yüzyılın başlarına kadar Türkistan, Hindistan, Arabistan, Yemen, Bengal gibi farklı coğrafyalarda hüküm sürmüş İslam hanedanlarını birçok yönden tetkik ve tahlil etmelerini sağlayacaktır.

---

¹ Erdoğan, Mehmet Akif, “Cengizlilerin Tarihi Üzerine Arapça Bir Metin: Tarih-i Selatîn-i Tatar Han”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1, (Haziran 2020), s.6-7